

pobutoveoriantuvannia. Prohramydlia 5-10 klasiv spetsialnykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv dlia rozumovovidstalykh ditei. Kyiv. **4. Kollinz B.** (2019). Systematychnе navchannia uchniv z pomirnymy i vazhkymy porushenniamy. Lviv: Svichado. **5. Kolupaieva A.** (2011). Dity z osoblyvymy potrebamy ta orhanizatsiiay ikh navchannia. Kyiv: VG «АТОPOL». **6. Roma O.** (2018). Hrapo-novomu, navchanniapo-inshomu. The LEGO Foundation. **7. Romanova O.** (2011). Dity z osoblyvymy potrebamy v shkoli: Psykholoho-pedahohichnyi suprovid. Kyiv: Shk. Svit.

Дата відправлення статті 20.03.2020 р.

Авторський внесок: Рябченко Н.М. – 50%, Драєвська С.А. – 50 %.

УДК 17.021.2/.022.1:376-056.34-057.874(045)

DOI 10.32626/2413-2578.2020-16.240-249

Г.І. Савіцька

galina_savitska@ukr.net

<https://orcid.org/>

ВРАХУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ НОРМ ПОВЕДІНКИ В УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ІНКЛЮЗИВНОГО ЗАКЛАДУ

Відомості про автора: Савіцька Галина Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики фізичної культури та валеології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький, Україна. У колі інтересів: проблема формування в дітей з особливими інтелектуальними потребами морально-етичних норм поведінки та підготовка педагогів закладів дошкільної та загальної середньої освіти до роботи в інклюзивних закладах. E-mail: galina_savitska@ukr.net

Contact: Savitska Halyna Ivanivna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Theory and Methods of Physical Culture and Valeology of Khmelnytsky Humanitarian-Pedagogical Academy, Khmelnytsky, Ukraine. In the circle of interests: the problem of formation of children with special intellectual needs of moral and ethical norms of behavior and preparation of teachers of preschool and general secondary education to work in inclusive institutions. E-mail: galina_savitska@ukr.net

Відомості про наявність друківаних статей. 1. Савіцька Г.І. Підготовка студентів до інтегрованого навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх навчальних закладах. Педагогічний дискурс: зб. наук. праць / гол. ред. А.Й. Сиротенко. Хмельницький: ХГПА, 2008. Вип.3. С.171-175. **2. Савіцька Г.І.** Особливості формування морально-етичних норм поведінки в розумово відсталих учнів в процесі соціально-побутового орієнтування. Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. університету ім. Івана Огієнко. Кам'янець-Подільський: Аксіома. 2010. Вип.14. С.212-217. **3. Савіцька Г.І.** Погляд на підготовку майбутнього педагога до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку в умовах інклюзивного навчання. Наукові записки: зб. наук. праць. Серія: пед. і психол. Випуск №36. Вінниця: ВДПУ, 2012. С. 324-328.

Савіцька Г.І. Врахування особливостей формування морально-етичних норм поведінки в учнів з інтелектуальними порушеннями в освітньому процесі інклюзивного закладу. Стаття присвячена висвітленню особливостей формування морально-етичних норм поведінки дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзивної освіти та готовності педагогів до її здійснення. В статті також вказується на своєрідність формування в дітей даної категорії психічних процесів, що визначають їхні дії, вчинки, поведінку в цілому. Вивчення психолого-педагогічної літератури та власні спостереження показали, що формування морально-етичних норм поведінки найефективніше відбувається в процесі поетапної, систематично організованої індивідуальної, групової практичної діяльності з урахуванням їх типологічних та індивідуальних особливостей розвитку.

Характеризуючи труднощі, які виникають у дітей з інтелектуальними порушеннями, ми хочемо акцентувати увагу педагогів інклюзивних закладів на тому, що ці діти вимагають особливого підходу в формуванні стійких морально-етичних норм поведінки. Знання цих особливостей, дозволить педагогам підібрати оптимальні методи освітнього процесу, які сформуєть в розумово відсталих дітей навички позитивної поведінки, яка допоможе їм краще інтегруватись в дитячий колектив, та в суспільні відносини в цілому.

Ключові слова: дитина інтелектуальними порушеннями, морально-етичні норми поведінки, особливості розвитку, інклюзивна освіта.

Савицкая Г.И. Учет особенностей формирования морально-этических норм поведения учащихся с интеллектуальными нарушениями в образовательном процессе инклюзивного заведения. Статья посвящена рассмотрению особенностей формирования морально-этических норм поведения в детей с интеллектуальными нарушениями в условиях инклюзивного образования и готовности педагогов к ее осуществлению. В статье также указывается на своеобразие формирования у детей данной категории психических процессов, определяющих их

действия, поступки, поведение в целом. Изучение психолого-педагогической литературы и собственные наблюдения показали, что формирование морально-этических норм поведения в детей с особыми умственными потребностями эффективно происходит в процессе поэтапной, систематически организованной индивидуальной, групповой практической деятельности с учетом их типологических и индивидуальных особенностей развития.

Характеризируя трудности, которые возникают у детей с интеллектуальными нарушениями, мы хотим акцентировать внимание педагогов инклюзивных учреждений на том, что эти дети требуют особого подхода в формировании устойчивых морально-этических норм поведения. Знание этих особенностей позволит педагогам подобрать оптимальные методы образовательного процесса, которые сформируют детей с интеллектуальными нарушениями навыки позитивного поведения, которые способствуют успешному интегрированию в детский коллектив, да и в общественные отношения в целом.

Ключевые слова: ребенок с интеллектуальными нарушениями, морально-этические нормы поведения, особенности развития, инклюзивное образование.

Savitska H.I. Taking into account the peculiarities of formation of moral and ethical norms of behavior of mentally retarded students in the educational process of an inclusive institution. The article is devoted to highlighting peculiarities of formation of moral and ethical norms of behavior of mentally retarded children in the conditions of inclusive education and teachers' readiness for its implementation. The socialization of children with special needs and their maximum integration into society is extremely relevant at the moment. Educating children with special intellectual needs with moral and ethical behavior is a complex and at the same time a responsible task. The complexity of this problem is that, in addition to the underdevelopment of complex forms of cognitive activity (perception, memorization, reproduction, synthesis, awareness), they are characterized by violations of personal qualities and emotional-volitional sphere (interests, needs, motives, emotions, will, character, feelings, experiences, etc.).

The article also points to the peculiarity of formation of mental processes in children of this category that determine their actions, deeds, behavior in general. These children's actions are usually impulsive, rash, which is usually due to their own desires, without regard to the wishes of others. Often the cause of behavioral disturbances in mentally retarded children is the inability to understand the situation, to understand the causal connection between an act and its result, to understand the significance of the actions of another person, although they are able to analyze which behavior is approved and which is being condemned.

And if such a child finds himself in an understandable situation, she is capable of emotional response and can come to the rescue. The study of

psychological and pedagogical literature and own observations showed that the formation of moral and ethical norms of behavior is most effective in the process of gradual, systematically organized individual, group practical activity, considering their typological and individual features of development.

In characterizing the difficulties encountered by children with intellectual disabilities, we want to draw the attention of teachers of inclusive institutions to the fact that these children require a special approach in the formation of stable moral and ethical standards of behavior. Knowledge of these features will allow teachers to choose the best methods of the educational process, which will develop in the mentally retarded children the skills of positive behavior, which will help them to better integrate into the children's collective, and in social relations as a whole.

Keywords: mentally retarded child, moral and ethical norms of behavior, features of development, inclusive education.

Постановка проблеми Наразі в Україні запрацювала модель інклюзивного навчання, яка передбачає повне залучення дітей з особливими потребами в освітній процес закладів дошкільної та загальної середньої освіти. Інклюзивне навчання передбачає повну адаптацію освітнього процесу до потреб кожної дитини з урахуванням її вікових, індивідуальних та типологічних особливостей. Проте саме розуміння цих особливостей та вміння їх враховувати в освітньому процесі викликає труднощі у багатьох педагогів інклюзивних закладів та, водночас, неприйняття інклюзії як однієї із форм навчання дітей з особливими потребами.

Аналіз останніх досліджень. Аспекти проблеми, що досліджується, презентовано в працях українських та зарубіжних учених. У роботах науковців представлено концептуальні засади інклюзивної освіти (І. Зязюн, В. Кремінь, В. Синьов, Н. Софій, Ю. Найда та ін.); аналіз науково-теоретичного фонду інклюзивного навчання (В. Бойко, Л. Вавіна, М. Ворон, Л. Даниленко, Ю.Льїна, А. Колупаєва, М. Малофєєв, Т. Соловійова, та ін.); головні принципи, історія, досвід та перспективи впровадження інклюзивного навчання (В.Бондар, В. Бойко, В. Засенко, А. Колупаєва, С. Миронова, Н. Назарова, Ю. Рибачук, Т. Сак, В. Синьов, Є. Синьова, З. Шевців, Н. Шматко та ін.); процес спеціально організованої взаємодії педагога з дітьми з психофізичними порушеннями та типовим розвитком (Н. Борисова, М. Малофєєв, С. Миронова, Т. Сак, В. Синьов, Є. Синьова, Л. Шипіцина та ін.); особливості психофізичного та особистісного розвитку (Г. Вигодська, О. Венгер, А. Гольдберг, С. Зиков, М. Земцова, В. Золотоверх, Є. Леонгард, Г. Михайлова, Н. Морозова, Н. Уманська); концепції цілісного процесу формування особистості дітей з інтелектуальними порушеннями розкриваються в працях В. Бондаря, Н. Буфетова, О. Вержиховської, Л. Дробот, І. Єременка, В. Синьова, В. Тарасун, М. Шеремет та ін. Однак, не дивлячись на значне розмаїття

досліджень, проблема формування морально-етичних норм поведінки в дітей з інтелектуальними порушеннями у процесі інклюзивного навчання, на нашу думку, залишається досить актуальною.

Отже, **мета** нашої статті полягає у представленні теоретико-практичних засад формування морально-етичних норм поведінки в дітей з інтелектуальними порушеннями у процесі інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу. Читаючи лекції на курсах підвищення кваліфікації, ми провели бесіди та анкетування з 238 педагогами, які працюють в умовах інклюзивного навчання та дійшли висновку, що значна кількість фахівців не достатньо знають та розуміють значення знань особливостей розвитку дітей із психофізичними порушеннями в корекційно-розвитковій роботі освітнього процесу. Що, у свою чергу, призводить до відчуття неготовності до її здійснення і, як наслідок, – до неприйняття інклюзії. Як зазначає З. Шевців, інклюзивна готовність педагогів – це складна інтегрована якість особистості, зміст якої розкривається через комплекс компетенцій, котрі й визначають ефективність професійної діяльності [4]. Основу цих компетенцій складають знання особливостей навчання та виховання дітей з різними нозологіями.

Аналізуючи результати, ми умовно виділили три групи респондентів. Перша група респондентів (29,5%) володіє знаннями про особливості розвитку, виховання і навчання дітей із особливими потребами, застосовує їх у своїй діяльності, володіє необхідними вміннями і навичками формування морально-етичної поведінки в дітей із типовим та нетиповим розвитком, сприймає ідеї інклюзивної освіти, може приймати правильні рішення щодо вирішення психолого-педагогічних проблем. Друга група (44%) має поверхові знання особливостей розвитку, навчання та виховання дітей із особливими потребами, однак не зовсім розуміє, як ці знання можна застосувати в освітньому процесі; свою роботу проводять на рівні проб і помилок, не завжди можуть знайти підхід до дітей та батьків; інколи ставлять неадекватні вимоги; здатні до самоаналізу, проте їм важко встановити причини недоліків у своїй роботі; філософію інклюзії визнають, але вважають, що дітям краще було б у спеціальних закладах. У третьої групи респондентів (26,5%) знання особливостей розвитку, навчання та виховання дітей з особливими потребами є практично відсутніми; корекційний вплив на дитину вони здійснюють епізодично без урахування вище названих особливостей; помилки в своїй роботі не помічають; інклюзивне навчання не визнають.

Також майже усі педагоги зазначали, що найскладнішими з методичного погляду є діти з порушеннями інтелектуального розвитку, які важко вписуються в навчальний процес та часто порушують дисципліну. Ні для кого не секрет, що керувати психологічними факторами в навчально-виховному процесі дуже складно, адже тут потрібно враховувати психофізіологічні особливості дитини та соціально-

психологічні чинники. Із цією метою педагог має оволодіти не тільки знаннями особливостей та закономірностей навчання даної категорії дітей, а й формування в них моральних норм поведінки.

Своєрідність психічного розвитку інтелектуально неповносправних дітей пояснюється ядерними ознаками розумової відсталості, які виникають внаслідок органічного ураження головного мозку, а це опосередковано відбивається на формуванні особистості в цілому [1].

На нашу думку, робота з формування морально-етичних норм поведінки в процесі інклюзивного навчання та виховання має проводитись поетапно.

На першому етапі увага здебільшого має бути зосереджена на формуванні знань та уявлень про норми морально-етичної поведінки, на корекцію неправильно сформованих понять та на актуалізацію морального потенціалу дитини з інтелектуальними порушеннями. Під актуалізацією ми розуміємо процес пробудження моральних почуттів, моральних знань, першооснови яких уже сформовані в свідомості дитини. Засобами актуалізації морального потенціалу мають виступати яскравий приклад, спогад, наведення прикладу певного вчинку (негативного чи позитивного), встановлення причини та наслідку його прояву та ін. Найбільш зрозумілими для дітей із порушенням інтелекту є реальні життєві ситуації, отже, якщо й вони опиняться в такій ситуації, то здатні до емоційного переживання та можуть прийти на допомогу. Це успішно здійснюється за допомогою морально-етичних бесід, програвання спеціально створених моральних проблемних ігрових ситуацій пошукового змісту та ін. Проте використання широкого спектра занять, практичних вправ і матеріалів має чітко відповідати рівню розвитку дитини.

На другому етапі раніше сформовані знання й уявлення про норми морально-етичної поведінки та потреби їх матеріалізації в особистому досвіді мають уточнюватись, розширюватись і доповнюватись. Діти на матеріалі практичної діяльності мають диференціювати близькі за значенням морально-етичні норми, встановлювати взаємозв'язки між окремими поняттями, характеризувати морально-етичні цінності протилежного значення (чуйний – байдужий, працьовитий – ледар та ін.). Особливу увагу на даному етапі слід приділяти встановленню взаємозв'язків між окремими поняттями, засвоєнню системи морально-етичних цінностей, розвитку мотивації поведінки в умовах практичної діяльності. Мотивами моральної поведінки мають виступати різні форми переживань дітей. Ми виходимо з того, що, чим вищий рівень моральних почуттів і переживань, чим більше діти знають про моральні норми, тим швидше в моральній свідомості відбувається процес переходу від первинності інстинктивних до первинності моральних потреб. Потреби диктують мотиви поведінки, а від них залежить рівень морального вчинку. У дітей з інтелектуальними порушеннями коротка, близька мотивація, яка формується під впливом власних потреб. Тому ми маємо

враховувати в процесі інклюзивного навчання та виховання, що в інтелектуально неповносправних на першому місці завжди примітивна потреба, яка формує мотивацію, а вона, у свою чергу – поведінку (вчинок). Вчинки в таких дітей, як правило, бувають імпульсивними, необдуманими, або ж диктуються винятково власними бажаннями, без урахування бажань та думок інших.

Прикладом може слугувати ситуація, яка трапилась в умовах інклюзивного навчання в одній зі шкіл міста: дівчатка-старшокласниці з нормативним розвитком запропонували дівчинці з інтелектуальними порушеннями погратись їхніми смартфонами за умови, якщо та піде і вдарить іншу старшокласницю, їхню конкурентку. Дівчинка з інтелектуальними потребами швидко виконала бажання дівчаток, адже їй так хотілось погратися новенькими телефонами. Або інший випадок: тій самій дівчинці додому від школи потрібно добиратись приблизно 3 км, які вона може пройти пішки або під'їхати рейсовим мікроавтобусом. Водій автобуса взяв інших пасажирів і вигнав дівчинку з особливими потребами, бо та не мала чим оплатити проїзд. У відповідь дитина взяла камінь і розбила вікно автобуса. Коли педагог із батьками почали аналізувати ситуації, то дівчинка з інтелектуальними порушеннями сказала, що так робити не можна, але вона в той момент про це не думала. Отже, вчинки дівчинки в першому випадку були обумовленні власним спонукальним мотивом, в другому – підвищеною емоційною вразливістю, афективною збудливістю. Із викладеного випливає, що через зниження інтелекту та змін в емоційно-вольовій сфері відбуваються порушення поведінки, що можуть проявлятися як у вигляді незначного непослуху, так і становити загрозу здоров'ю самої дитини та навколишніх. Недостатність інтелекту призводить, по-перше, до неадекватності емоційного реагування на ситуації, недоступні розумінню дитини, а по-друге, до неспроможності усвідомлювати власні емоційні прояви та стани і керувати ними [2, с. 109].

На третьому, заключному, етапі сформовані в дітей з інтелектуальними потребами морально-етичні норми поведінки мають закріплюватися у процесі виконання індивідуальних і групових практичних завдань. Виконуючи практичні завдання соціально-побутового змісту, діти вправляються в поведінкових діях, учаться самостійно орієнтуватися в різних ситуаціях, розуміти права і норми людського співіснування, розвивають уміння давати оцінку своїм вчинкам і вчинкам інших, знаходити правильне рішення. Як правило, для цього слід включати в навчально-виховний процес сюжетно-рольові ігри, які доречно застосовувати на етапі закріплення знань, умінь і навичок морально-етичної поведінки та формування культури спілкування, взаємодії в колективі. Відтворюючи в процесі гри конкретні життєві ситуації, можна домогтися того, щоб діти з інтелектуальними порушеннями використовували засвоєні знання, уміння та навички в реальних чи наближених до них умовах (наприклад, правила поведінки в їдальні,

бібліотеці, транспорті, магазині, перукарні, під час перегляду кінофільму; в гостях, під час зустрічі та прощання; під час отримання та вручення подарунків, засвоєння умінь запитувати та давати відповіді; усвідомлення необхідності бути ввічливим та чуйним у процесі спілкування з дітьми протилежної статі, із старшими людьми, та ін.). Слід пам'ятати, що в процесі програвання соціальних ролей доведеться долати інертність мислення дітей із інтелектуальними потребами. Проте діти з порушенням інтелектуального розвитку легко погоджуються на зміну ролей, щиро ставляться до їх програвання, у них немає упередження і страху, як це буває в дітей з типовим розвитком. Слід пам'ятати й те, що діти з типовим розвитком теж перебувають на різних рівнях розвитку морально-етичної поведінки, тому слід ретельно підходити до об'єднання дітей у групи й налагодження співробітництва та підтримки у їхньому середовищі. На початку дітей з розумовою відсталістю слід ставити у групи з високим рівнем поведінки, а потім, з метою закріплення поведінки та соціальної взаємодії, доречним є використання різних варіантів об'єднань дітей у групи. Тяжіння до новизни сприяє тому, що учні охоче переходять від однієї ролі до іншої. У цьому вони вбачають більш повну реалізацію свого „Я”, рольову перспективу, а педагоги мають можливість закріпити морально-етичні норми поведінки в ситуаціях, наближених до реальних [3].

Водночас варто зауважити, що, маючи труднощі із розумінням єдності загального і конкретного здійснення не тільки індуктивних, а й дедуктивних висновків, діти з порушенням інтелекту часто є нездатними до перенесення навіть, здавалося б, виниклого узагальнення в нову ситуацію, де воно має реалізовуватись у конкретному поведінковому акті. Невміння розібратись у ситуації, усвідомити причинно-наслідкові зв'язки між учинком і його результатом, встановити значення дії іншої особи часто є справжньою причиною порушень поведінки дітей з інтелектуальними порушеннями. Через обмеженість спілкування діти з порушеннями інтелекту не розуміють змісту, причин і мотивів вчинків інших людей, а також наслідків своїх учинків, їх впливу на оточуючих. Прикладом може слугувати ситуація, яка трапилась із ученицею з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному закладі: на занятті з дітьми обговорювались і програвались ситуації дитячого булінгу і визначалась думка про те, як дітям потрібно діяти в разі небезпеки. Після заняття хлопчик смикнув дівчаток за косички. Дівчинка з інтелектуальними порушеннями викликала поліцію, а та досить швидко відреагувала, і в результаті виявилось, що виклик хибний і класному керівникові та адміністрації прийшлося виправдовуватись, пояснювати, що дана дівчинка з особливими потребами. Проте інцидент був би вичерпаний і мав би зовсім іншу якість, якби педагоги правильно оцінили ситуацію і зраділи досягненням дівчинки, адже вона змогла перенести набуті знання в життя, що для неї не так просто; а на майбутнє педагогам доцільно

спланувати заняття чи бесіду з дитиною на уточнення, конкретизацію дій у подібних ситуаціях. Проте педагоги викликали батьків і висловили своє невдоволення та поставили під сумнів доцільність подальшого перебування дівчинки в школі. Як наслідок: батьки схвильовані, педагоги невдоволені, діти насміхаються та дразнять – усе це формує негативне ставлення розумово відсталої дитини до інших людей, до самої себе, створює перешкоди формуванню нормальних стосунків із оточуючими, дезорієнтує в подальшому у виборі норм поведінки. На низьку здатність дітей з інтелектуальними порушеннями до передбачення не лише віддалених, а й безпосередніх наслідків своєї поведінки, на слабкість боротьби мотивів під час прийняття рішення, порушення процесу визначення способу задоволення потреб вказують дослідження В. Синьова, О. Северова [2].

Висновки. До необхідних педагогічних умов формування морально-етичних норм поведінки у інтелектуально неповносправних дітей слід віднести врахування особливостей розвитку пізнавальної діяльності, особистісних якостей і емоційно-вольової сфери та своєрідність психічних процесів, які визначають їхні дії, вчинки, поведінку в цілому, а також обмежений чуттєвий і практичний досвід, недостатнє розуміння та усвідомлення соціальних і моральних вимог. Особливості формування морально-етичних норм поведінки в даній категорії дітей свідчать про необхідність перебудови освітнього процесу, спрямованого на корекцію пізнавальної та емоційно-вольової сфери, часткову або повну компенсацію обмежень життєдіяльності та максимально інтегрувати дітей у сучасну систему суспільних відносин. Саме ці питання будуть предметом наших подальших досліджень.

Бібліографія

1. Бондар В.І. Диференційоване навчання дітей з особливостями інтелектуального розвитку в закладах загальної середньої освіти. Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. університету ім. Івана Огієнко. Кам'янець-Подільський: Аксіома. 2019. Вип.13. С.5-18. **2. Синьов В.М., Матвеева М.П., Хохліна О.П.** Психологія розумово відсталої дитини. Київ: Знання, 2008. 359 с. **3. Савіцька Г.І.** Особливості формування морально-етичних норм поведінки в розумово відсталих учнів в процесі соціально-побутового орієнтування. Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. університету ім. Івана Огієнко. Кам'янець-Подільський: Аксіома. 2010. Вип.14. С.212-217. **4. Шевців З.М.** Основи інклюзивної педагогіки. К.: „Центр учбової літератури”, 2017. 248 с.

Referens

1. Bondar V.I. Differentiated education of children with features of intellectual development in general secondary education institutions. Coll. of sciences. works of Kamianets-Podilskiyi nat. University. Ivan Ogienko. Kamianets-Podilskiyi: Axiom. 2019. No.13. P.5-18. **2. Synyov V.M., Matveeva M.P., Khokhlina O.P.** Psychology of a mentally retarded child. Kyiv:

Knowledge. [in Ukrainian]. 2008. 359 p. **3. Savitska H.I.** Features of formation of moral and ethical norms of behavior in mentally retarded students in the process of social orientation. Coll. of sciences. works of Kamianets-Podilskyi nat. University. Ivan Ogienko. Kamianets-Podilskyi: Axiom. 2010. Vol.14. P.212-217. **4. Shevtsiv Z.N.** Fundamentals of inclusive pedagogy: a textbook. K.: The Center for Educational Literature, 2017. 248 p.

Дата відправлення статті 20.03.2020 р.

УДК: 342.726-056]:37.091.33-027.22

DOI 10.32626/2413-2578.2020-16.249-256

І.Г. Саранча

isarancha@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5715-6271>

ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА ПРОТИДІ НАСИЛЬСТВУ В РОДИНАХ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Відомості про автора: Саранча Ірина, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри психології Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського, голова правління Вінницької міської організації соціального розвитку та становлення окремих малозахищених категорій молоді «Паросток». У колі наукових інтересів: проблеми соціальної реабілітації дітей та молоді з психофізичними порушеннями розвитку, психологія дітей та молоді з психофізичними порушеннями розвитку, розвиток інклюзивної освіти, м. Вінниця, Україна. E-mail: isarancha@gmail.com

Contact: Saranचा Iryna, PhD In Pedagogy, Senior teacher of the chair Psychology Department of Vinnytsia M. Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Chairman of Vinnytsia City Organization for Social Development of Specific Vulnerable Categories of Young People «Parostok». Sphere of research interests: problems of social rehabilitation of children and young people with mental and physical disabilities, psychology of children and youth with mental and physical disabilities, development of inclusive education, Vinnytsia, Ukraine. E-mail: isarancha@gmail.com.

Відомості про наявність друкованих статей. 1. Saranचा I. The influence of tempo rhythmic organization of speech during gaming and theatrical activities on correction of stammering in children. Journal of Physical Education and Sport, Vol 19 (Supplement issue 4). Art 193. P.1333-1340. **2. Saranचा I.** Preparing of Preschool Teachers to Working with Children with Special